

УДК 159.923.3

Олена ШМЕРКО,
кандидат психологічних наук,
Хмельницький торговельно-економічний коледж КНТЕУ,
м. Хмельницький

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІОГРАМИ ЯК СИСТЕМИ ОПИСУ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

У статті розкриваються психологічні особливості професіограми як системи опису економічних професій, а також наукових поглядів щодо цієї проблеми. Наголошується на тому, що кожна професія відрізняється не просто окремими характеристиками, а певним комплексом характеристик, який формує психологічну структуру професії. Разом з тим психологічний профіль професії містить у собі і такі характеристики, які є спільними для цілої групи професій. Тому завданням професіографії є групування професій на основі спільності тих чи інших психологічних характеристик.

Ключові слова: професіограма, професія, професійно важливі якості, фахівці економічної сфери.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним з важливих завдань професіографічного дослідження є визначення показників (критеріїв) успішності діяльності, що вивчається. Знання цих показників допомагає: перевірити, по-перше, обґрунтованість розробленої експериментальним шляхом психограми і, по-друге, ефективність методик визначення професійної придатності спеціалістів, а також оцінити загальну ефективність заходів професійного відбору і раціонального розподілу кандидатів за спеціальностями.

© Шмерко О.

№ 3(5)

2016

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблемами найбільш вдалого вибору професії, розкриттям усіх ресурсів і найбільш вдалим впорядкуванням відомостей про професії і вимоги, які вони тим чи іншим чином ставлять до працівників, займалося багато науковців. Звідси і досить велика кількість визначень професіографії і професіограми. Усі вони мають і спільне, і свої власні, індивідуальні особливості. Повне розуміння цих термінів неможливе без їх комплексного аналізу.

Так, наприклад, І. О. Баклицький у своєму підручнику “Психологія праці”, узагальнюючи думки попередніх дослідників (Б. В. Кулагіна, А. В. Перовського, М. Г. Ярошевського), говорить, що професіографія – технологія вивчення вимог, що ставляться професією до особистісних якостей і психофізичних можливостей людини, її використовують з метою розроблення інформаційних, діагностичних, корекційних і формуючих методичних посібників і практичних рекомендацій для забезпечення взаємовідповідності людини та професії. Професіографія забезпечує формулювання практичного завдання й організацію його вирішення з метою оптимізації і підвищення ефективності професійної праці. Професіографія охоплює різні сторони конкретної професійної діяльності – соціальні, соціально-економічні, історичні, технічні, технологічні, правові, гігієнічні, психологічні, психофізіологічні та соціально-психологічні. Детальність їх вивчення залежить від соціального замовлення [1]. Звертаючись до вільної енциклопедії Вікіпедії, ми також знаходимо визначення, що являє собою загальне уявлення із праць багатьох науковців (С. Н. Архангельський, В. Г. Асеев, С. Н. Левієва та ін.). Згідно з нею, професіографія – це опис (складання професіограм) і класифікація діючих професій різних категорій (технічних, економічних, педагогічних, медичних, психологічних) [2].

За Я. В. Крушельницькою, система вимог до людини з кожної професії називається професіограмою. Професіограма – це спеціальна карта, яка містить розгорнутий перелік умов і характеристик трудової діяльності по конкретній професії, її окремих вимог і професійно важливих якостей, якими повинен володіти працівник [3].

Отже професіографія – це комплекс всіх засобів і способів, що допомагають вивчити усі вимоги, які ставляться тією чи іншою професією до особистісних якостей, знань умінь і відповідальності, потрібних від працівника для успішного виконання певної роботи.

Тож тепер настав час розібратися з основним предметом дослідження професіографії, а саме – з професією.

Визначення професії чітко зазначене в нормативних документах України. Професія – це рід трудової діяльності людини, що володіє комплексом спеціальних знань, практичних навичок, одержаних шляхом спеціальної освіти, навчання чи досвіду, які дають можливість здійснювати роботу в певній сфері суспільного виробництва з урахуванням різних форм власності чи господарювання.

Із плином часу кількість і особливості професій постійно змінюються, а отже існує необхідність у їх класифікації.

Кожна професія відрізняється не просто окремими характеристиками, а певним комплексом характеристик, який формує психологічну структуру професії. Разом з тим психологічний профіль професії містить у собі і такі характеристики, які є спільними для цілої групи професій. Тому завданням професіографії є групування професій на основі спільності тих чи інших психологічних характеристик.

К. К. Платонов пропонує поділ професій на психомоторні, технічні, математичні, гуманітарні, педагогічні, лікувальні, організаторські, наукові і в сфері мистецтв. Такий поділ професій дозволяє зіставляти їх вимоги з відповідними здібностями людини [4].

Загальновизнаною і поширеною в практиці профорієнтації є класифікація професій, запропонована Є. О. Климовим.

В основу цієї класифікації покладено чотири ознаки:

особливості предмета (об'єкта праці);

мета праці;

знаряддя праці;

умови праці.

Виходячи з особливостей предмета (об'єкта) праці, всі професії поділяються на п'ять типів:

біономічні (“людина – природа”);

технономічні (“людина – техніка”);
соціономічні (“людина – людина”);
сигномічні (“людина – знакова система”);
артономічні (“людина – художній образ”).

За метою праці кожний тип професій поділяється на три класи:
гностичні (розпізнавання, оцінка, перевірка);
перетворювальні (обробка, впорядкування, організація, вплив);
пошукові (знаходження, відкриття, творення нового).

Так, гностичні професії вимагають від працівника виразної пізнавальної активності, стійкої уваги, спостережливості, інтересу до властивостей певних об’єктів. Перетворювальні професії вимагають схильності до практичного впливу на навколишнє середовище, інтересу до процесів і результатів. Пошукові професії пов’язані з інтересом до інновацій, творчим мисленням і уявою [5].

Метою написання даної статті є обґрунтування психологічних особливостей професіограми як системи опису економічних професій, а також наукових поглядів щодо цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літератури свідчить про відсутність у дослідників єдності думок щодо визначення кола знань та умінь, необхідних представникам економічних професій для їх успішної діяльності. Йдеться про психограми та професіограми, що покликані забезпечити ефективне виконання фахівцями своєї діяльності, заснованої на глибокому знанні предмета своєї праці, вільному володінні його змістом.

Згідно з освітньою кваліфікаційною характеристикою у професійній підготовці спеціалістів економічного профілю є необхідність виділяти такі знання і вміння:

стійка здатність фахівця виконувати передбачені кваліфікаційною характеристикою види діяльності;

глибоке розуміння сутності виконуваних завдань і вирішуваних проблем;

знання досвіду, накопиченого в кожній конкретній галузі економіки; активне оволодіння найкращими досягненнями в цій галузі;

вміння обирати засоби й способи дії, адекватні конкретним обставинам місця та часу;

почуття відповідальності за досягнуті результати;

здатність учитися на помилках і вносити корективи в процес досягнення цілей [6].

Виходячи з класифікації професії за предметом праці, яка лежить в основі стандартів освіти, робота в економічній сфері належить до типу “людина – людина”. Люди, колективи, умови їхнього розвитку, обслуговування, керівництва є головним предметом праці цієї групи. Основною особливістю діяльності цього типу є взаємодія між людьми. Вміння спілкуватися, контактувати з людьми, домагатися взаєморозуміння в процесі виконання професійних функцій є найважливішою умовою високої ефективності праці працівників економічної діяльності.

Успішна професійна діяльність детермінована певними професійними якостями, ступенем їхньої відповідності вимогам конкретної професії. Не є виключенням і професії економічного профілю, оскільки можливість оволодіння професійною майстерністю пов’язані з виявленням, оцінкою професійно важливих якостей і створенням відповідних проявів розвитку професійної компетентності. Зазначимо, що систему особистісних характеристик, які з урахуванням взаємодоповнюваності і взаємозв’язку можуть бути основою успішного оволодіння та виконання професійної діяльності, прийнято називати професійно важливими якостями спеціаліста (ПВЯ) [4].

Результати вивчення літературних джерел дають нам підстави стверджувати про відсутність єдиного підходу у визначенні ПВЯ, але характерним для всіх провідних критерій – ефективність діяльності, надійність і успішність її виконання та основа – їхня відповідність вимогам професії. У першому випадку визначення ПВЯ має більшу цільову та практичну спрямованість.

Система знань, умінь, навичок, що відповідає обраній професії, необхідна передумова успіху його практичної професійної діяльності. Зовні ця система проявляється в безпомилкових (точних) діях фахівця, у творчому виконанні завдань. Водночас вона опирається на високі мотиви,

моральні й психологічні якості фахівця. Саме тому формування ПВЯ повинне співпадати з формуванням особистості працівника в цілому.

Так, Т. Ільїна виокремлює абсолютно обов'язкові, дуже важливі й бажані. Якості, пов'язані зі станом здоров'я, дослідник відносить до абсолютно обов'язкових. До другої групи можна віднести: впевненість у високому призначенні й розумінні професії, ідейна переконаність, інтерес до професії, принциповість, дисциплінованість, вміння стримувати емоції, творчість, спритність, терпіння [7].

Один з основоположників вивчення особливостей різних професій і ПВЯ Т. Левітов на основі аналізу змісту професійної діяльності виділив ті вимоги, які ставляться до особистості професіями типу "людина – людина": уважне ставлення до людей, розуміння їх індивідуальних і психічних станів, об'єднання вимогливості і м'якості, пам'ять на обличчя, вміння розподіляти і перемикає увагу та інші [8].

Деякі дослідники групують ПВЯ за ставленням до праці, до себе, та інших і розділяють на "ділові", "комунікативні", "персональні".

На думку Є. Клімова, "найбільш важливою є змістовна сторона особистості: ставлення до людей, суспільства, праці, ступінь відповідальності, ініціативність, працьовитість. Вона може компенсувати недолік спеціальних здібностей, стимулювати розвиток низки професійно важливих рис" [5].

Ефективна та успішна професійна діяльність будь-якого фахівця залежить від наявності у нього певних професійних якостей, ступеня їх відповідності вимогам професії. Це стосується і фахівців економічної сфери.

Отже, у фахівця необхідно формувати ті якості, котрі допоможуть йому навчатись, ефективно застосовувати знання у практичній діяльності та одночасно постійно розвиватися, змінюватися, самовдосконалюватися.

Слід відмітити, що не існує єдності думок щодо визначення кола знань та вмінь, необхідних для успішної діяльності представників економічних професій, але очевидним є те, що вирішальне значення для всіх професій торговельно-економічної сфери має емоційно-вольова стійкість фахівця.

Основним завданням навчальних закладів на сучасному етапі, на нашу думку, є прищеплювання студентам навичок самостійної ро-

боти, орієнтації в різних галузях знань, систематизації розумової діяльності, навичок вирішення завдань, прийняття рішень. Важливість професійно спрямованих дисциплін у цьому незаперечна.

Відповідно до первинних посад, які може обіймати фахівець економічного профілю, він повинен бути підготовлений до виконання таких функцій:

аналітичної, завдяки вмінню розв'язувати такі завдання, як комплексний фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства та його підрозділів, аналіз ресурсів, процесів і результатів діяльності підприємства, діагностика конкурентного середовища підприємства тощо;

планової (підготовка даних та розроблення окремих розділів планів фінансово-господарської діяльності (бізнес-планів) підприємства, техніко-економічне обґрунтування освоєння нових видів продукції, нової техніки, прогресивної технології, механізації та автоматизації виробничих процесів, розроблення техніко-економічних нормативів та планово-розрахункових цін тощо);

організаційно-методичної (організація впровадження й удосконалення внутрішньогосподарського розрахунку на підприємстві, підготовка методичних матеріалів щодо організації планування на підприємстві та інші завдання);

контрольної (контроль за правильністю розрахунків економічної ефективності впровадження нової техніки і технології, наукової організації праці, раціоналізаторських пропозицій і винаходів, здійснюваних у підрозділах підприємства, за процесом виконання планових завдань по підприємству загалом і його підрозділах, а також за результатами їх виробничо-господарської діяльності);

обліково-статистичної (підготовка періодичної статистичної звітності, облік виконання планів виробництва);

інформаційної (забезпечення власних інформаційних потреб, підготовка інформації на запит керівництва).

Фахівець економічного профілю повинен мати здатності розв'язувати проблеми і завдання соціальної діяльності, зокрема:

організовувати власну діяльність;

проводити соціологічні дослідження;

ураховувати суспільні відносини та політичні переконання у процесі діяльності;

здійснювати ефективне ділове спілкування;

ураховувати основні економічні закони у процесі професійної діяльності;

ураховувати правові засади у професійній діяльності;

ураховувати процеси соціально-політичної історії України у професійній діяльності;

ураховувати моральні переконання та смакові уподобання у процесі безпечної та ефективної діяльності;

застосовувати закони формальної логіки у процесі інтелектуальної діяльності;

здійснювати екологічний аналіз заходів (інновацій) у галузі діяльності;

забезпечувати необхідний рівень індивідуальної безпеки в разі виникнення типових небезпечних ситуацій;

орієнтуватися в сучасних концепціях наукових знань; орієнтуватися в історичному спадку економічних шкіл і теорій.

Усі функції та завдання конкретизовано в знаннях та вміннях, якими повинен володіти спеціаліст економічного профілю.

Оволодіння професійною майстерністю пов'язане з виявленням, оцінкою ПВЯ та із створенням відповідних умов їх розвитку. Знання та вміння, набуті у навчальному закладі, з часом втрачають свою актуальність.

Висновки. Сучасні умови соціально-економічної нестабільності об'єктивно підвищують вимоги до професійної компетентності фахівців та випускників профільних навчальних закладів. Досягнення високого рівня останньої неможливе без уявлення про якість, риси та стійкі властивості особистості.

Перелік перерахованих знань та вмінь сформований на підставі аналізу навчальних програм коледжу та врахування експертної думки. Наявність цих знань та вмінь у випускників навчального закладу буде визначати рівень розвитку теоретично-когнітивної компоненти їх професійної компетентності. Рівень сформованості професійних

знань можна завжди визначити під час навчально-виховного процесу в результаті спостереження за студентами на навчальних заняттях, аналізу їх продуктів діяльності, бесід та тестування.

Список використаної літератури

1. Баклицький І. О. Психологія праці : підручник / І. О. Баклицький – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 655 с.
2. Офіційний сайт Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org>
3. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: підручник / Я. В. Крушельницька. – К. : КНЕУ, 2003. – 367 с.
4. Платонов К. К. Структура и развитие личности / [отв. ред. Глоточкин А. Д.] – М. : Наука, 1986. – 269 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – Москва – Воронеж, 1996. – 234с.
6. Освітньо-кваліфікаційна характеристика молодшого спеціаліста, галузь знань 03.05 “Економіка та підприємництво”, спеціальність 5.03050801 “Фінанси і кредит” – К. : 2010. – 60 с.
7. Ильина Т. А. К вопросу о профессиональной ориентации и профессиональном отборе в педагогические учебные заведения / Т. А. Ильина // Сов. пед., 1978. – № 12. – С. 87–92.
8. Левитов Т. Д. Психология труда / Т. Д. Левитов – М. : 1963. – 340 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Полюк В. С.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2016

Шмерко Е. Психологические особенности профессиограммы как описание экономических профессий

Статья раскрывает психологические особенности профессиограммы как описание экономической профессии, а также научные взгляды по этой проблеме. Отмечается, что каждая профессия отличается не только индивидуальными характеристиками, но и конкретным набором качеств, которые формируют психологическую структуру профессии. Однако психологический профиль профессии включает такие характеристики, которые являются общими для всей группы профессий.

Таким образом, целью профессиограммы является группировка профессий на основе общих психологических характеристик.

Ключевые слова: профессиограмма, профессия, профессионально важные качества, специалисты экономической сферы.

Shmerko O. Psychological features of profesiogrami as the description of the economic profession.

The article reveals the psixologični features profesiogrami as the description of the economic profession as well as scientific opinions regarding this issue. Points out that the k can the profession is distinguished not just by individual characteristics, and specific set of characteristics that forms the psychological structure of the profession together with the psychological profile of the profession includes such characteristics that are common to the whole group of professions. So profesiografii is a grouping of occupations on the basis of community or psychological characteristics.

The problems of the most successful choice of profession, disclosure of all the resources and the most successful ordering information about the profession and the demands that they place one way or another to the employees was engaged in by many scientists. Hence, there is a fairly large number of even just definitions of profesiografii and profesiogrami. They all have something similar and their own individual features and a full understanding of these terms is impossible without their kompleknogo.

One of the important tasks of the profesiografičnogo study is to identify indicators (criteria) the success of the activities is studied. Knowledge of these indicators help: check out the first production developed by experimental means psihogrami and, secondly, the effectiveness of the methods of determining professional fitness professionals, as well as to assess the overall effectiveness of the activities of professional selection and rational distribution of the candidates in the field.

Successful professional activity determined by certain professional qualities, the degree of their compliance with the requirements of a particular profession. Is not this the exception and the profession economic profile, since the possibility of mastering professional skill related to the detection,

assessment of the professionally important qualities and creating relevant manifestations of the development of professional competence.

On the basis of the classification of occupations for the subject of labour, which is the basis of standards of education, work in the economic field refers to a type of “man-man”. People, groups, conditions for their development, maintenance and management is the main subject of the work of this group. The main feature of this type of activities serving the interaction between people. The ability to communicate, communicate with people seeking understanding in the process of fulfilling professional functions, is the most important condition for the high efficiency of the workers of economic activity.

Keywords: *see profesìograma, profession, professionally important qualities, the specialists of the economic sphere.*